

М. С. Наумов,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

М. Naumov,
Ph.D in Economics, Associate Professor of Department of Economic Theory,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv

THE CURRENT STATE OF THE MARKET ECONOMY IN UKRAINE

У статті досліджується сучасний стан розвитку ринкової економіки в Україні. Розглянуто критерії, за якими США та Європейський Союз надали нашій країні ринковий статус. Також проаналізовані такі показники, як індекс економічної свободи, індекс глобальної конкурентоспроможності та легкість ведення бізнесу. Розглянуто механізм їх розрахунку. При дослідженні індексу економічної свободи основну увагу приділено свободі від корупції, державним витратам та свободі інвестицій. При оцінці індексу глобальної конкурентоспроможності акцент зроблено на ефективності товарних ринків та розмірах ринку. Констатується, що значення розглянутих показників в Україні, нижче, ніж в середньому в регіоні. Зроблено висновки про невідповідність отриманого ринкового статусу реальному стану економіки нашої країни. Виділені чинники, які стримують розвиток ринкових відносин, а також ті, які створюють передумови для подальшої ринкової трансформації.

The current state of the market economy in Ukraine is investigated in the paper. Criteria that the USA and the European Union have provided our country market status are considered. Such factors as the index of economic freedom, index of global competitiveness and doing business are analyzed too. The mechanism of their calculation is mentioned. The main attention is made on freedom from corruption, government spending and investment freedom in the study of Index of economic freedom. The focus is made on the goods market efficiency and market size in assessing of the global competitiveness index. It is noted that the value of the considered indicators in Ukraine lower than the average in the region. The conclusions are made about the discrepancy obtaining market status to the real state of the economy. Factors that restrict the development of market economy, as well as those that set the basis for further market transformation are highlighted.

Ключові слова: бізнес, економічна свобода, конкурентоспроможність, корупція, права власності, ринкова економіка, ринок.

Key words: business, economic freedom, competitiveness, corruption, property rights, market economy, market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З перших років незалежності економіка України реформувалась з метою впровадження та розвитку ринкових відносин. Такі зрушення були спрямовані на створення нових інститутів та формування відповідної нормативної бази. Вони мали як позитивні, так і негативні наслідки. Зрештою, на початку двотисячних років дослідники дійшли згоди щодо в цілому успішного завершення ринкової трансформації. Такий висновок знайшов підтвердження в нормативних документах США та Європейського Союзу, які надали Україні статус країни з ринковою економікою. У цей же час перманентні проблеми української економіки, а також відсутність істотних позитивних наслідків реформ, запропонованих міжнародними установами, роблять нагальною перевірку дієздатності ринкових відносин в нашій країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми ринкової трансформації транзитивного типу та аналіз сутності ринку на сучасному етапі є предметом дослідження багатьох вчених. Серед найбільш цікавих робіт вітчизняних науковців слід відзначити праці М. В. Білоусенка, З. М. Борисенко, А. С. Гальчинського, А. А. Гриценка, О. В. Пустовойта та інших. Разом із тим, на нашу думку, в них недостатньо уваги приділено з'ясуванню ступеня зрілості та дієздатності ринкових відносин в Україні на сучасному етапі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є оцінка розвитку ринкової економіки в Україні на основі показників економічної свободи, глобальної конкурентоспроможності та легкості ведення бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 2005 році в Спільній заяві саміту "Україна — ЄС" була озвучена оцінка Європейської Комісії про те, що "Україна виконала технічні критерії, необхідні для надання ринкового статусу", також лідери ЄС "привітали підтримку з боку країн-членів ЄС рішення надати Україні ринковий статус на цій основі" [9]. Згодом такий статус був закріплений Постановою Ради Європейського Союзу № 2117/2005 від 21 грудня 2005 року. У цьому документі було вказано, що "зважаючи на значний прогрес, який досягла Україна у напрямі встановлення умов ринкової економіки", необхідно виключити Україну з переліку країн із неринковою економікою [3, р. 17]. Коментуючи це рішення, Президент України на той час Віктор Ющенко назвав його не тільки головним результатом саміту, але і політичним [10]. Така оцінка, на нашу думку, може свідчити про те, що формальне надання ринкового статусу не в повній мірі відображає реальний стан справ. Для того, щоб зробити висновок про наявність та дієздатність ринкової економіки в Україні, необхідно проаналізувати критерії, якими керуються в Європейському Союзі при визнанні країни ринковою або неринковою.

Рішення щодо надання статусу країні з ринковою економікою приймається на основі аналізу її економіки за п'ятьма критеріями [2, с. 5—6]. Аналіз дозволяє зробити висновок, чи досягла країна такого рівня, що ціни та витрати можуть бути надійно використані при антидемпінгових розслідуваннях. Ці п'ять критеріїв передбачають, що економіка досліджуваної країни характеризується наступним:

- має місце низький рівень державного впливу на розподіл ресурсів та рішення підприємств (як прямих, так і опосередкованих, наприклад, шляхом фіксованих цін або податкової дискримінації, торгових та валютних режимів);
- відсутні викликані державою спотворення, пов'язані з приватизацією та використанням неринкових систем торгівлі та компенсацій;
- існує та діє прозоре та недискримінаційне законодавство, яке забезпечує адекватне корпоративне управління (застосування міжнародних стандартів фінансової звітності, захист акціонерів, публічний доступ до інформації про компанію);
- існує та діє узгоджена, ефективна і прозора система законів, що забезпечує повагу прав власності та функціонування дієздатного режиму банкрутства;
- існує фінансовий сектор, який діє незалежно від держави.

Для отримання технічного статусу ринкової економіки необхідно, щоб економіка відповідала всім п'яти критеріям.

Ринковий статус був наданий Україні також і Міністерством торгівлі США, про що було повідомлено 17 лютого 2006 року у відповідному прес-релізі [7]. У цьому ж документі було вказано, що Міністерство торгівлі США використовувало шість критеріїв при визначенні ринкового або неринкового статусу економіки України. Ці критерії включали в себе ступінь конвертованості валюти, можливість встановлення ставок заробітної плати шляхом вільних переговорів, обмеження на іноземні інвестиції, наявність державної власності або контролю над виробництвом, існування державного контролю над розподілом ресурсів, а також інші відповідні фактори.

Не піддаючи сумніву висновки ЄС та США, розглянемо інші показники, за якими можна оцінити розвиток ринкових відносин в Україні. На нашу думку, ними можуть бути індекс економічної свободи, індекс глобальної конкурентоспроможності та легкість ведення бізнесу.

Індекс економічної свободи розраховується як середнє арифметичне від 10 показників. Серед них: свобода бізнесу, свобода торгівлі, податкова свобода, державні витрати,

грошова свобода, свобода інвестицій, фінансова свобода, захист прав власності, свобода від корупції, свобода трудових стосунків. Кожен із індексів є рівнозначним і оцінюється за шкалою від 0 до 100 (показник 100 відповідає максимальній свободі). За загальним індексом країни діляться на вільні (з показником від 80 до 100), в основному вільні (70—79,9), помірно вільні (60—69,9), в основному невільні (50—59,9) та деспотичні (0—49,9).

Україна з показником індексу економічної свободи 49,3 посіла в 2014 році 155-те місце, опинившись серед деспотичних країн [1, р. 439]. Незважаючи на зростання індексу на 3,0 пункти протягом останнього року, Україна займає останнє місце в європейському регіоні. До того ж, значення індексу 49,3 є нижчим, ніж у середньому в світі (60,3). У цей ж час слід відзначити значне зростання за п'ятьма з десяти показниками економічної свободи, передусім свободою бізнесу, державними витратами, грошовою свободою.

Найвищі місця Україна займає за свободою торгівлі та грошовою свободою (42-ге та 55-те, відповідно). Найнижчі — за свободою від корупції, державними витратами та свободою інвестицій (151-ше, 156-те, 164-те). Однією з найсерйозніших проблем України є корупція і ситуація з нею продовжує погіршуватися. Бізнес-магнати отримують фінансову вигоду від їх тісного зв'язку з провідними політиками; судова влада є предметом активного політичного тиску і значною мірою виконує волю виконавчої влади; контрагенти не завжди в повній мірі виконують контрактні зобов'язання; завжди існує ризик експропріації [1, р. 440]. Саме незадовільний стан боротьби з корупцією й ефективності державного управління, а також відсутність судової реформи стали однією з причин відмови МВФ у наданні обіцяного траншу в грудні 2014 року [8].

Розвиток ринкових відносин в Україні можна оцінити також за допомогою індексу глобальної конкурентоспроможності, запропонованого Всесвітнім економічним форумом. За цим індексом наша країна займає 76-те місце зі 144 країн [6, р. 13]. Для подальшого аналізу необхідно одразу відзначити наступне: якщо за певним показником (складовою індексу) Україна займатиме місце вище 50, це означає, що за цим показником вона має конкурентні переваги.

Найбільший інтерес для нашого дослідження представляє шоста група показників (які використовуються для розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності) оскільки стосується вона ефективності ринку товарів і послуг. Саме ця група є однією з найбільш проблемних для нашої країни. Лише за торговими тарифами наша країна має конкурентні переваги, посідаючи в 2014 році 43-тє місце. Найнижчі місця Україна займає за наступними пунктами [6, р. 373]:

- вплив оподаткування на стимули до інвестицій — 137-ме місце зі 144 країн;
- ефективність антимонопольної політики — 136-те місце;
- ступінь домінування на ринку — 129-те місце;
- вплив регуляторних актів на прями іноземні інвестиції — 125-те місце;
- загальний рівень оподаткування — 123-тє місце.

Інтенсивність конкуренції в середині країни є теж доволі низькою, оскільки за цим показником наша держава займає 101-ше місце. За наведеними проблемним показниками наша держава опинилась між такими країнами, як Сербія та Бурунді, Ємен та Аргентина, Ефіопія і Східний Тимор, Мексика й Шрі Ланка, Єгипет та Гаїті, М'янма й Гайана — більшість з яких не є ринковими.

Разом із тим Україна має високий потенціал для розвитку ринкових відносин, про що свідчить десята група показників "Розмір ринку" [6, р. 373]. Так за розміром внутрішнього і зовнішнього ринків наша країна займає 37-ме та

38-ме місце відповідно, за обсягом ВВП — 41-ше, тобто має конкурентні переваги. І лише за останнім показником цієї групи — питомою вагою експорту — Україна формально не має переваг, посідаючи 54-те місце.

Іще одним показником, який, на нашу думку, дозволяє оцінити розвиток ринкових відносин у країні, є легкість ведення бізнесу. Запропонований Світовим Банком рейтинг передбачає ранжування економік 189 країн світу [5]. Чим вище позиція країни в рейтингу легкості ведення бізнесу, тим більш сприятливим є підприємницьке середовище для відкриття та функціонування підприємства. Позиція кожної країни за рейтингом легкості ведення бізнесу визначається через упорядкування сукупної оцінки, отриманої тією чи іншою країною за показником віддаленості від передового рубежу по десяти напрямках. Кожен з напрямків складається з декількох показників, що мають рівне значення для індикатора.

Наразі рейтинг для всіх країн складений за станом на червень 2014 року і Україна займає в ньому 96-те місце, знаходячись між Філіппінами та Багамськими Островами [5]. З одного боку, слід відзначити певний прогрес: наша країна отримала 61,5 відсоткових пункти, що дозволило їй піднятися на 16 позицій вгору у порівнянні з минулорічним рейтингом. З іншого — отримані пункти нижче, ніж в середньому для нашого регіону (Європа та Центральна Азія). Більше того, Україна опинилась у рейтингу нижче Білорусі, Росії, Молдови та Казахстану [4, р. 8].

Найбільш проблемними в Україні виявились наступні параметри: розв'язання неплатоспроможності (142-ге місце у загальному рейтингу), міжнародна торгівля (154-те місце) та під'єднання до електромереж (185-те місце). Має місце також і негативна тенденція: за всіма перерахованими параметрами наша країна протягом року опустилась на 1—3 місця [5].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ринковий статус, який Україна отримала від Європейського Союзу та США, не в повній мірі відповідає реальному стану справ. Так за рівнем розвитку економічної свободи, яка є основною ознакою ринкового господарства, наша країна опинилась серед деспотичних країн. Ефективність товарних ринків є низькою, а показник легкості ведення бізнесу нижче, ніж в середньому в регіоні. Стримують розвиток ринкових відносин в Україні, передусім, розвинена корупція та надмірне державне регулювання.

Разом із тим українська економіка має значний потенціал для завершення ринкової трансформації, пов'язаний з розмірами внутрішнього та зовнішнього ринків, а також обсягом ВВП.

Відсутність в Україні повноцінної ринкової економіки необхідно враховувати під час проведення економічних і соціальних реформ. Отже, перспективними напрямками подальших досліджень є, по-перше, узгодження сучасної економічної політики із неповноцінним ринковим механізмом української економіки і, по-друге, обґрунтування шляхів реформування самої економіки з метою набуття реального, а не формального ринкового статусу.

Література:

1. 2014 Index of Economic Freedom. — Washington, DC: The Heritage Foundation, 2014. — 502 p.
2. Commission staff working document on progress by the People's Republic Of China towards graduation to market economy status in trade defence investigations. — Brussels: Commission of the European Communities, 2008. — 30 p.
3. Council Regulation (EC) No 2117/2005 of 21 December 2005 amending Regulation (EC) No 384/96 on protection

against dumped imports from countries not members of the European Community // Official Journal of the European Union. — 2005. — Vol. 48. — P. 17.

4. Doing Business 2015. Going Beyond Efficiency. Economy Profile 2015. Ukraine. — Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2014. — 98 p.

5. Economy Rankings [Electronic Resource]. — Mode of access: <http://www.doingbusiness.org/rankings>

6. The Global Competitiveness Report 2014—2015: Full Data Edition. — World Economic Forum, 2014. — 565 p.

7. U.S. Grants Ukraine Market Economy Status [Electronic Resource]. — Mode of access: http://2001-2009.commerce.gov/NewsRoom/PressReleases_FactSheets/DEV01_005260.html

8. Марчак Д. "Домашнє завдання" МВФ для Києва / Д. Марчак // Дзеркало тижня. — 2014. — № 47 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/macrolevel/domashnye-zavdannya-mvf-dlya-kiyeva_.html

9. Спільна заява саміту "Україна — ЄС". Міжнародний документ від 01.12.2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_709

10. Ющенко подчеркивает, что главный результат саммита Украина — ЕС в Киеве — политическое решение о предоставлении стране рыночного статуса [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.analitik.org.ua/ukr/news/438ed4ae300c2/pagedoc226_3/

References:

1. The Heritage Foundation (2014), 2014 Index of Economic Freedom, Washington, USA.
  2. Commission of the European Communities (2008), Commission staff working document on progress by the People's Republic Of China towards graduation to market economy status in trade defence investigations, Commission of the European Communities, Brussels, Belgium.
  3. European Union (2005), "Council Regulation (EC) No 2117/2005 of 21 December 2005 amending Regulation (EC) No 384/96 on protection against dumped imports from countries not members of the European Community", Official Journal of the European Union, vol. 48.
  4. The World Bank (2014), Doing Business 2015. Going Beyond Efficiency. Economy Profile 2015. Ukraine, Washington, USA.
  5. Doing Business (2014), "Economy Rankings", available at: <http://www.doingbusiness.org/rankings> (Accessed 10 January 2015).
  6. World Economic Forum (2014), The Global Competitiveness Report 2014—2015: Full Data Edition, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.
  7. 2009.commerce.gov (2014), "U.S. Grants Ukraine Market Economy Status", available at: http://2001-2009.commerce.gov/NewsRoom/PressReleases_FactSheets/DEV01_005260.html (Accessed 10 January 2015).
  8. Marchak, D. (2014), "Homework" IMF Kyiv", Dzerkalo tyzhnia, vol. 47, available at: http://gazeta.dt.ua/macrolevel/domashnye-zavdannya-mvf-dlya-kiyeva_.html (Accessed 10 January 2015).
  9. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), "Joint Statement of the summit "Ukraine - EU", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_709 (Accessed 10 January 2015).
  10. Interfax-Ukraine (2005), "Yushchenko stressed that the main result of the EU-Ukraine summit in Kiev — a political decision to grant the country market economy status", available at: http://www.analitik.org.ua/ukr/news/438ed4ae300c2/pagedoc226_3/ (Accessed 10 January 2015).
- Стаття надійшла до редакції 23.12.2014 р.*